

dan een hemd, een dunne jurk en een paar klompen uitgereikt. Vervolgens kwamen zij in de quarantaine-afdeling van het kamp terecht, t.w. in een vervuilde barak. Daar bleven zij twee weken, waarin zij dagelijks urenlang op appèl moesten staan – na afloop van die periode had elk haar plaats gekregen in een of ander *Kommando*, hetzij binnen, hetzij buiten het kamp.

Wat die laatste, de *Aussenkommandos*, betreft, weten wij slechts met zekerheid dat eind september ca. vijftig vrouwen die in Vught in het Philips-*Kommando* hadden gewerkt, overgebracht werden naar Reichenbach en enige tijd later omstreeks tweehonderd andere vrouwen naar een *Aussenkommando* van Dachau in München.

In Reichenbach bevonden zich, zoals eerder bleek, reeds ca. vierhonderdvijftig Joodse mannen en vrouwen die uit Vught eerst Auschwitz waren binnengevoerd. Het (nogal primitieve) kamp waarin de vijftig vrouwen terechtkwamen, bleek tevens een opleidingskamp te zijn voor *SS-Aufseherinnen*. Het werd steeds voller: niet alleen de Joodse vrouwen uit Vught kwamen er in terecht maar ook Poolse en Hongaarse Jodinnen. Van het kamp uit moest in verscheidene fabrieken (die van Telefunken was er een van) hard worden gewerkt, 'we hadden', aldus een van de vrouwen uit Ravensbrück, 'altijd honger, maar vergeleken bij later was 't eten niet slecht.'¹ Voorzover ons bekend, is van alle in het *Aussenkommando*-Reichenbach tewerkgestelde Nederlandse vrouwen aldaar in de vier-en-een-halve maand dat zij er waren, niet één overleden.²

Ook de ca. tweehonderd vrouwen die naar een zich in München bevindend *Aussenkommando* van Dachau werden gezonden, kwamen in een relatief gunstige situatie terecht. Samen met ca. driehonderd Poolse vrouwen (geëvacueerden uit Warschau) en enkele vrouwen uit Joego-

¹ A. Siegenbeek van Heukelom: Verslag (z.j.), p. 7 (GC). ² De gevangenen uit dit *Aussenkommando* werden, toen het Rode Leger naar de Neisse oprukte, midden februari te voet afgevoerd, dwars door het Reuzengebergte; onderweg werd uit de groep van vijftig vrouwen uit Ravensbrück één, die niet meer meekon, doodgeschoten. Na vier dagen lopen werden de vrouwen in een trein geladen die goeddeels uit open wagons bestond. Die trein reed hen in vijf etmalen naar Minden in Westfalen waar zij in een *Aussenkommando* van Neuengamme terechtkwamen van waaruit zij de dagen doorbrachten in een onderaardse fabriek van het Siemens-concern. Werken konden zij er niet; er was geen materiaal. In april werd een deel van deze groep eerst nog naar de Volkswagenfabriek in Fallersleben gevoerd, vervolgens werd ze per trein naar een kamp in Salzwedel overgebracht. Daar werd zij door Amerikanen bevrijd. Een ander deel kwam uiteindelijk na een gruwelijke reis in Wöbbelin terecht en vandaar in Hamburg – de overlevenden werden daar overgedragen aan het Zweedse Rode Kruis.